

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

Τίτλος Μαθήματος: ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ

Ενότητα 4η: Η θεμελίωση των ανθρωπιστικών επιστημών από τον Βίλχελμ Ντίλταϊ (γ)

Όνομα Καθηγητή: ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΚΑΛΕΡΗ

Τμήμα: ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΑΝΟΙΚΤΑ ακαδημαϊκά
μαθήματα **ΠΠ**

1. Σκοποί Ενότητας

→ Παρουσίαση της συμβολής του Βίλχελμ Ντίλταϋ στην φιλοσοφική θεμελίωση των ανθρωπιστικών επιστημών ως αυτόνομου πεδίου επιστημονικής γνώσης

2. Περιεχόμενα ενότητας

1. Το πρόγραμμα του Β. Ντίλταϋ για την φιλοσοφική θεμελίωση των ανθρωπιστικών επιστημών
2. Συστηματικές προϋποθέσεις: γνωσιολογικοί και οντολογικοί μετασχηματισμοί

1. Το πρόγραμμα του Β. Ντίλταϋ για την φιλοσοφική θεμελίωση των ανθρωπιστικών επιστημών (Αικ. Καλέρη)

Ως θεμελιωτής των ανθρωπιστικών επιστημών θεωρείται ο γερμανός φιλόσοφος Βίλχελμ Ντίλταϋ. Το 1883 δημοσιεύει τον πρώτο τόμο του έργου του *Εισαγωγή στις Επιστήμες του Πνεύματος* (*Einleitung in die Geisteswissenschaften*), που έκτοτε αποτελεί το βασικό έργο αναφοράς στο ζήτημα της *φιλοσοφικής* θεμελίωσης των «ανθρωπιστικών επιστημών»¹. Το περιεχόμενο του έργου αυτού συμπληρώνεται και αποτελεί μια ενότητα αφ' ενός μαζί με μια σειρά εκτενέστατων ειδικότερων πραγματειών που δημοσιεύθηκαν κατά την προετοιμασία ενός δεύτερου τόμου, ο οποίος δεν ολοκληρώθηκε ωστόσο ποτέ, και αφ' ετέρου μαζί με τα διεξοδικά προσχέδια του ίδιου του δεύτερου τόμου που βρέθηκαν στα κατάλοιπα και συμπεριελήφθησαν ήδη στην πρώτη έκδοση των έργων του Ντίλταϊ λίγα χρόνια μετά τον θάνατο του (1911).² Στο έργο αυτό και στο σύνολο των πραγματειών και του υλικού που το πλαισιώνουν ο Β. Ντίλταϊ οριοθετεί τις ανθρωπιστικές επιστήμες έναντι των φυσικών επιστημών ως επιστήμες που διέπονται οντολογικά και γνωσιολογικά από αρχές διαφορετικές και μη αναγώγιμες στις αρχές που διέπουν τις επιστήμες της φύσης και ως επιστήμες που για τον λόγο αυτόν απαιτούν και μια διαφορετική μεθοδολογία και στοχεύουν σε διαφορετικό είδος γνώσης. Η θεμελίωση των επιστημών του ανθρώπου από τον Βίλχελμ Ντίλταϋ συνδέθηκε με την αξίωση της *αυτονομίας* των επιστημών αυτών έναντι των επιστημών της φύσης.

Ο Ντίλταϋ οριοθετεί τις «επιστήμες του πνεύματος» ως τις επιστήμες εκείνες που έχουν στόχο τους την γνώση της *προσωπικής* ανθρώπινης ύπαρξης υπό την έννοια της ανθρώπινης *πνευματικότητας* που εκδηλώνεται και *εξαντικειμενικεύεται* στις ποικίλες μορφές ατομικού και

¹ Η ονομασία «επιστήμες του πνεύματος» δεν επικράτησε ως μετάφραση του γερμανικού όρου σε άλλες γλώσσες. Εδώ θα χρησιμοποιώ τον όρο αυτόν μόνο, όταν η αναφορά μου είναι ιστορική. Αλλιώς, επί του αντικειμένου, θα χρησιμοποιώ την ονομασία «ανθρωπιστικές επιστήμες».

² Η πρώτη έκδοση του έργου του, την οποίαν επιμελήθηκε ο μαθητής και γαμπρός του Ντίλταϋ Georg Misch, παραδίδεται το 1914. Οι δεκατέσσερις τόμοι περιλαμβάνουν όλα τα εν ζωή δημοσιευμένα έργα του καθώς και επιλογή από τον τεράστιο όγκο των καταλοίπων, στα οποία συχνά συγκαταλέγονται και ιδιαίτερα επεξεργασμένες πραγματείες και εκτενέστατα αποσπάσματα. Ο Ντίλταϋ υπήρξε ένας διανοητής που δύσκολα ικανοποιείτο από την επεξεργασία ενός θέματος, ώστε να δημοσιεύσει. Στις επόμενες δεκαετίες αυτή η πρώτη έκδοση συμπληρώθηκε, ιδίως μετά την ίδρυση του κέντρου μελέτης της φιλοσοφίας του Ντίλταϊ στο Πανεπιστήμιο του Bochum, με την έκδοση συνολικά 26 τόμων έως και τις μέρες μας, ενώ η εργασία εξασφάλισης του πρωτογενούς υλικού συνεχίζεται ακόμη τώρα με την έκδοση και της αλληλογραφίας του.

συλλογικού³ ανθρώπινου βίου. Αντίθετα, οι φυσικές επιστήμες έχουν ως στόχο τους την γνώση του κόσμου της εξωτερικής αντικειμενικής αντίληψης. Σε αντίθεση και πάλι προς την γνώση των φυσικών φαινομένων η γνώση των φαινομένων του ανθρώπινου βίου δεν αποσκοπεί στην αναζήτηση γενικεύσιμων κανονικοτήτων, αλλά έγκειται στην κατανόηση της σημασίας και των σκοπών *ατομικών, μη επαναλήψιμων* συμβάντων που ταυτοποιούνται μόνο σε συνάρτηση με την ανθρώπινη προθετικότητα, ατομική ή συλλογική, από την οποία προέρχονται και την οποία εκφράζουν. Η περιοχή της πραγματικότητας που ενδιαφέρει να γίνεται αντικείμενο γνώσης υπό αυτήν την οπτική γωνία της γνώσης του ατομικού είναι η περιοχή των ιστορικών γεγονότων σε όλην την ποικιλία των μορφών που αυτά εμφανίζουν. Οι ανθρωπιστικές επιστήμες είναι οι *επιστήμες του ιστορικού κόσμου*. Κατά τον Ντίλταϋ η ίδια η στοχοθεσία των επιστημών αυτών, τα ερωτήματα δηλαδή που θέτουν, προσδιορίζουν ένα διαφορετικό πεδίο εμπειρίας έναντι εκείνου των επιστημών της φύσης, που δεν καλύπτεται από τις εμπειρικές μεθόδους παρατήρησης και εξήγησης. Ως μέθοδος κατάλληλη να καλύψει τους στόχους της επιστημονικής γνώσης του ιστορικού κόσμου αναδεικνύεται από τον Ντίλταϋ η εξατομικευτική *ερμηνεία* έναντι της νομολογικής εξήγησης που είναι ο στόχος της γνώσης στις επιστήμες της φύσης. Οι ανθρωπιστικές επιστήμες είναι επιστήμες ερμηνευτικές.

Ιστορική και εμπειρική βάση και αφετηρία του εγχειρήματος του Ντίλταϋ αποτέλεσε το αδιάσειστο γεγονός της ιστορικής πραγματικότητας των επιστημών αυτών και της συνεκτικής εξέλιξης των μεθόδων τους ανά τους αιώνες.⁴ Κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα οι επιστήμες αυτές έχουν αναλάβει, με προσωπικότητες όπως τον ιστορικό της τέχνης της κλασσικής αρχαιότητας Βίνκελμαν, τους φιλόλογους Χάινε, Αστ και, τους γλωσσολόγους και εθνογράφους αδερφούς Γκριμ, τον ιστορικό Ντρούσεν, τον αρχαιογνώστη Μπούρκχαρντ,⁵ και καταθέσει ένα τεράστιο επιστημονικό έργο κριτικής εξασφάλισης και ερμηνευτικής διαμεσολάβησης του ιστορικού και πνευματικού ανθρώπινου έργου. Οι επιστήμες αυτές, όπως αναδύθηκαν μέσα από μια μακρά ιστορική πορεία και φθάνουν κατά τον 19^ο αιώνα σε ένα πρώτο αποκορύφωμα επιστημονικής παραγωγής είναι ένα γεγονός, από το οποίο το φιλοσοφικό εγχείρημα της θεμελίωσης οφείλει να τεθεί σε εξάρτηση. Με τα μνημειώδη έργα εκείνης της εποχής διαμεσολαβείται στον σύγχρονο άνθρωπο ο πνευματικός πλούτος άλλων εποχών και πολιτισμών κατά τρόπον, ώστε αυτά να καταστούν *σημαίνοντα* για τον ίδιο και το παρόν. Το γεγονός ότι αυτό το έργο αναγνωρίζεται από την επιστημονική κοινότητα δεν μπορεί παρά να βασίζεται στην προϋπόθεση ότι εξασφαλίζει μια μορφή επιστημονικής εγκυρότητας και επιστημονικής ισχύος. Επί πλέον κατά τον Ντίλταϋ ο προσδιορισμός των ερωτημάτων και της επιστημονικής μεθοδολογίας δεν μπορεί να αγνοεί το κατατεθειμένο έργο των επιστημών αυτών.

³ Η συλλογικότητα δεν νοείται εδώ ως γενίκευση, αλλά ως ένα ατομικό υποκείμενο ανώτερης τάξης.

⁴ Στο δοκίμιό του «Η γένεση της ερμηνευτικής» (1910) ανασυνθέτει ο Ντίλταϋ την ιστορία της εξέλιξης της ερμηνευτικής μεθόδου μέχρι το σημείο μιας συστηματικής θεωρίας της γνώσης της ατομικής έκφρασης. Επίσης και στην ογκωδέστατη μονογραφία του για τον βιο και και το έργο του Σλάιερμαχερ παρουσιάζει κατ'ουσίαν την εξέλιξη της θεωρίας για την μέθοδο αυτήν στον Σλάιερμαχερ.

⁵ Johann Joachim Winkelmann (1717-1768), Christian Gottlob Heyne (1729-1812), Georg Friedrich Ast (1778-1841), Friedrich August Wolf (1759-1824), Jacob και Wilhelm Grimm (1785-1863 και 1786-1859 αντιστοίχως), Johann Gustav Droysen (1808-1884), Jacob Burckhardt (1818-1897).

Το εγχείρημα του Ντίλταϊ συμπύπτει ωστόσο με την εποχή, κατά την οποία οι φυσικές επιστήμες, αφού έχουν τους προηγούμενους αιώνες παρουσιάσει τα πλέον θεαματικά τους επιτεύγματα - με τις μεγάλες θεωρίες των Λαβουαζιέ, Μπούλ⁶ κ.λ.π. – προβάλλουν από την πλευρά της φιλοσοφικής τους θεμελίωσης την εμπειρική και επαγωγική μέθοδο και το μοντέλο του θετικισμού ως πρότυπο επιστημονικότητας. Όπως σημείωνε σε ομιλία του το 1985 ο Ο. Μάρκβαρντ, σε όλη αυτήν την ιστορική εξέλιξη και την συνειδητοποίηση της επιστημονικής τους συγκρότησης οι μοντέρνες θετικές επιστήμες έχουν ένα χρονολογικό προβάδισμα μιας περίπου εκατονταετηρίδας έναντι των ανθρωπιστικών.⁷

Πράγματι ήδη κατά τον 19^ο αιώνα η αναδυόμενη θετικιστική γνωσιολογία τείνει να επεκταθεί και στις επιστήμες του ανθρώπου με δύο τρόπους:

α) Αφ' ενός υπάρχουν προσπάθειες να ενσωματωθούν στην θετικιστική επιστημολογία με κάποιον τρόπο και οι ερμηνευτικές πρακτικές των παραδοσιακών επιστημών του ανθρώπου. Στο έργο του Τζ. Στ. Μίλλ *A System of Logic Ratiocinative and Inductive* (1843) η εμπειρική επαγωγική διαδικασία προβάλλεται αυτούσια και στις ανθρωπιστικές επιστήμες. Οι επιστήμες του ανθρώπου αναζητούν, ανάλογα προς τις φυσικές επιστήμες, κανονικότητες και νομολογικού τύπου εξηγήσεις, με την μόνη διαφορά ότι τα συστήματά τους θεωρούνται ότι είναι περισσότερο πολύπλοκα και οι αντίστοιχες επιστημονικές επαγωγικές συστηματοποιήσεις λιγότερο ασφαλείς απ' ό,τι στις επιστήμες της φύσης. Επίσης και ο Αύγουστος Κομτ στο *Cours de philosophie positive* (1842) συγκροτεί ένα σύστημα φυσικής ιεραρχίας των επιστημών, όπου οι

επιστήμες του ανθρώπου οικοδομούνται ως κοινωνικές επιστήμες πάνω στην βάση της βιολογίας κ.λ.π..

β) Αφ' ετέρου αναπτύσσονται εντός του χώρου των ίδιων των ανθρωπιστικών επιστημών θεωρίες μηχανιστικής αιτιοκρατίας κατά το πρότυπο των θετικών, όπως αυτό συμβαίνει π.χ. στις ψυχολογικές θεωρίες του Χερμπερτ Σπένσερ⁸.

Ετσι η προσπάθεια του Ντίλταϊ για θεμελίωση των ανθρωπιστικών επιστημών δεν είναι απροϋπόθετη, καθώς εξ αρχής βρίσκεται αντιμέτωπη με την τάση καθολίκευσης των αρχών των φυσικών επιστημών για κάθε επιστήμη. Αναμφίβολα ο Ντίλταϊ εμφανίζεται γοητευμένος από την ανάπτυξη της μεθοδολογίας των φυσικών επιστημών στην πορεία του 19^{ου} αιώνα και θεωρεί ότι οι ανθρωπιστικές οφείλουν να επιχειρήσουν μια παρόμοια, δηλαδή ισάξια, θεμελίωση του δικού τους επιστημονικού χώρου. Με κανέναν τρόπο όμως δεν εννοεί με αυτό ότι μπορούν να εξομοιωθούν γνωσιολογικά και μεθοδολογικά με αυτές υπό την έννοια του Μίλλ ή του Κομτ ή του Σπένσερ. Από μίας αρχής, ήδη το 1875, οκτώ χρόνια δηλαδή πριν την δημοσίευση της *Εισαγωγής*, στο δοκίμιό του «Περί της μελέτης της ιστορίας, των επιστημών του ανθρώπου, της κοινωνίας και του κράτους»

⁶ Robert Boyle (1627-1691), Antoine-Laurent Lavoisier (1743-1794)

⁷ Odo Marquard, Ueber die Unvermeidlichkeit der Geisteswissenschaften, [=περί του αναπόφευκτου των ανθρωπιστικών επιστημών], διάλεξη στο πλαίσιο της γερμανικής συνόδου των πρυτάνεων, 1985.

⁸ Herbert Spencer (1820-1903)

αντιτίθεται ρητά έναντι τέτοιων τάσεων μεθοδολογικής εξ- ή αφομοίωσης: «Αντί λοιπόν να αφήσω αυτόν τον μεθοδολογικό τυφλοσούρτη», γράφει ο Ντίλταϊ, «να μας επιτάσσει την οδό, πάνω στην οποία θα διαπιστώνουμε διαυγαστικές αιτιακές σχέσεις για τα πράγματα της ιστορίας των ηθικοπολιτικών επιστημών, ξεκινώ από μια διερεύνηση του επιτελεστέου επιστημονικού έργου, όπως τίθεται για αυτόν τον κλάδο της ιστορικής επιστήμης. Το ίδιο το έργο που πρέπει να επιτελεστεί, πρέπει να δημιουργήσει τις σύμμετρες του μεθόδους, όπου, όπως στο συγκεκριμένο πεδίο, τα ίχνη των προπορευθέντων δεν καθοδηγούν με ασφάλεια, ούτε η αναλογία προς συναφείς προσπάθειες φωτίζει την πορεία.»⁹

Με παρόμοιο τρόπο απορρίπτει τον προσανατολισμό της σύγχρονης του εξηγητικής ψυχολογίας προς τις μεθόδους των θετικών επιστημών. Στο δοκίμιο του «Ιδέες για μια περιγραφική και οργανικά αναλυτική ψυχολογία»¹⁰ του 1894 γράφει: «Αλλά αμέσως εδώ στην αρχή των ερευνών μας διαπιστώνουμε την αξίωση των επιστημών του πνεύματος να ορίζουν αυτοδύναμα τις μεθόδους τους αντίστοιχα με το αντικείμενο τους. [...] Γνήσιοι μαθητές των μεγάλων διανοητών των φυσικών επιστημών δεν αναδεικνυόμαστε μεταφέροντας τις μεθόδους που επινόησαν εκείνοι στο δικό μας πεδίο, αλλά προσαρμόζοντας την δική μας διαδικασία γνώσης στην φύση των δικών μας αντικειμένων και υιοθετώντας προς αυτά στην ίδια εντελώς στάση όπως και εκείνοι προς τα δικά τους».¹¹ Η θέση του Ντίλταϊ είναι σαφής: σκοπός του είναι να θεμελιώσει την επιστημονικότητα των ανθρωπιστικών επιστημών και να τις αναδείξει ως ισότιμες επιστήμες με τις θετικές *διασώζοντας όμως την διαφορετική τους ταυτότητα και υπερασπιζόμενος την διαφορετική τους μεθοδολογία.*¹²

Παρ' όλα αυτά ο Ντίλταϊ δεν εστιάζει σε ειδικά μεθοδολογικά ζητήματα πρωτίστως. Πρώτα απ' όλα η ερμηνευτική μέθοδος είναι κατά την εποχή του Ντίλταϊ ήδη αρκετά προηγμένη και γνωστή. Εχει ήδη προηγηθεί μια διαδικασία συστηματοποίησης της αρχικά σε κλειδες ανάγνωσης και κατανόησης για συγκεκριμένα έργα, σε ειδικές ερμηνευτικές για κάθε μια επιστήμη αλλά, κατά τον 18^ο αιώνα, και σε γενικευτικές θεωρίες όπως π.χ. η γενική ερμηνευτική του Γκ. Φ. Μάιερ¹³. Επίσης ο Φρ. Σλάιερμαχερ, στου οποίου το έργο ο Ντίλταϊ έχει αφιερώσει μελέτες καθώς και μια εκτενέστατη μονογραφία, έχει καταθέσει - σε δοκίμια και πανεπιστημιακές παραδόσεις - σημαντικές συμβολές στην μεθοδολογική ανάλυση και θεμελίωση της διαδικασίας της ερμηνείας. Δεν είναι όμως αυτός ο κύριος λόγος, για τον οποίον το ενδιαφέρον του Ντίλταϊ δεν βρίσκεται σε μια συζήτηση μεθοδολογίας, αλλά πολύ περισσότερο η αντίληψή του, ότι οι ανθρωπιστικές επιστήμες ανάγονται σε διαφορετικές οντολογικές και γνωσιολογικές προϋποθέσεις από εκείνες που βρίσκονται στα θεμέλια της γνώσης της φύσης και ότι αυτό είναι ο βαθύτερος λόγος για την αξίωση της ιδιαιτερότητάς τους. Η

⁹ W. Dilthey, «Ueber das Studium der Geschichte, der Wissenschaften vom Menschen, der Gesellschaft und dem Staat», σελ. 43-44. Με την παράφραση «επιτελεστέο έργο» αποδίδω τον γερμανικό όρο «Aufgabe».

¹⁰ W. Dilthey, «Ideen ueber eine beschreibende und zergliedernde Psychologie», σελ. 139-240. Αποδίδω τον όρο «zergliedernd», που κυριολεκτικά σημαίνει την ανάλυση μιας λειτουργικής ενότητας στα οργανικά της μέλη (das Glied = το μέλος), με τον περιφραστικό όρο «οργανικά αναλυτικός,-η,-ο».

¹¹ Ο.α., σελ. 143.

¹² Για το θέμα, βλ. την σύμφωνη θέση του Δ. Υφαντή στο «Εισαγωγή του μεταφραστή», σελ. 21-25

¹³ Georg Friedrich Meier, Versuch einer allgemeinen Auslegungskunst, 1757, επανέκδοση με επιμ. A. Buehler, L.C.Madonna, Hamburg (Felix Meiner) 1996

φιλοσοφία θα έπρεπε άρα να διεισδύσει ακριβώς έως εκείνες τις α ριογι και αναγκαίες συνθήκες που καθιστούν την διαφορετική αυτή περιοχή του επιστητού δυνατή. Αυτό που ενδιαφέρει τον Ντίλταϋ είναι να προχωρήσει στην αποκάλυψη των υπερβατολογικών όρων, στους οποίους ανάγεται η ερμηνεία, ώστε να νομιμοποιείται ως *δυνατότητα* γνώσης και να δικαιολογείται ως *αναγκαία η ιδιαίτερότητά της*: «Ξεκινώ από κάτι απλό», γράφει ο Ντίλταϋ, «προϋποθέτοντας μόνο τις μελέτες της λογικής σχετικά με την γνώση εν γένει, ερωτώ, ποιες είναι οι ειδικές συνθήκες που διαφοροποιούν σ' αυτό το πεδίο την σχέση του νου προς το αντικείμενο του, έναντι της σχέσης που εγκαθιδρύεται σε άλλα πεδία, και ποιές συνέπειες προκύπτουν από αυτήν την διαφορά ως προς το σύστημα, εντός του οποίου εντοπίζονται οι αλήθειες των ηθικό – πολιτικών επιστήμων.»¹⁴

2. Συστηματικές προϋποθέσεις: γνωσιολογικοί και οντολογικοί μετασχηματισμοί (Αικ. Καλέρη)

Από συστηματική άποψη η διάκριση των επιστημών του πνεύματος από τις επιστήμες της φύσης παραλαμβάνει τον καρτεσιανό μεταφυσικό δυϊσμό με την διάκριση ύλης – πνεύματος. Ακριβώς αυτόν τον δυϊσμό η ερμηνευτική φιλοσοφία του Ντίλταϋ επιδιώκει όμως ρητά να υπερβεί. Η γνώση της ατομικής ύπαρξης δεν μπορεί να στηριχθεί επάνω στην ιδέα ενός αδιαμεσολάβητου χάσματος ανάμεσα στο πράγμα και την συνείδηση. Περαιτέρω, η φιλοσοφία του Ντίλταϋ έπεται και της διαμεσολαβητικής προσπάθειας του Χέγκελ για μια συνθετική θεώρηση του δίπολου ύλης-πνεύματος κάτω από το σχήμα της εκκοσμίκευσης του πνεύματος στην ιστορία. Εδώ ο Ντίλταϊ αντιτίθεται στον μεταφυσικό χαρακτήρα της εγγελιανής προϋπόθεσης του απόλυτου πνεύματος.

Στόχος των ανθρωπιστικών επιστημών είναι η γνώση του ανθρώπου ως «πνευματικού» όντος (και όχι ως βιολογικού όντος ούτε ως φυσικού αντικειμένου) καθώς και της περιοχής εκείνης του πραγματικού που υφίσταται υπό τους όρους των πνευματικών λειτουργιών του ανθρώπου. Ως τέτοιες εννοει ο Βίλχελμ Ντίλταϊ τις λειτουργίες που έχουν ως συστηματική προϋπόθεσή τους την ύπαρξη αυτοσυνείδησης ή συνείδησης του εγώ.

Εναντι όμως των προαναφερόμενων μεταφυσικών εκδοχών της θεωρίας του πνεύματος ο Βίλχελμ Ντίλταϊ μεθοδολογικά υιοθετεί μια στάση εμμενή. Ο άνθρωπος εννοείται εδώ ως αδιάσπαστη σωματική-πνευματική ενότητα και τίθεται σε χώρο και χρόνο ως συγκεκριμένο ατομικό υποκείμενο.

Γνωσιολογικά παραλαμβάνει την διάκριση του Χιουμ μεταξύ εξωτερικής και εσωτερικής εμπειρίας, καθώς και τους μετασχηματισμούς αυτής της ιδέας στον καντιανό υπερβατολογικό στοχασμό. Ετσι, σύμφωνα με τον Ντίλταϋ, η γνώση του πνευματικού κόσμου και του ψυχικού βίου του ανθρώπου δεν μπορεί να αναχθεί σε αρχές της εξωτερικής εμπειρίας, ως εμπειρίας προερχόμενης από τις αισθήσεις, αλλά πρέπει να έχει την μορφή κάποιου είδους συνάρτησης της εσωτερικής εμπειρίας.

Και εδώ όμως οι παραδεδομένες έννοιες δεν επαρκούν. Πρώτα απ' όλα η εσωτερική εμπειρία

¹⁴ W. Dilthey, «Ueber das Studium der Geschichte, der Wissenschaften vom Menschen, der Gesellschaft und dem Staat», σελ. 44.

δεν περιορίζεται σε περιεχόμενα παραστατικού χαρακτήρα, σε φαινόμενα. Επειτα, τα στοιχεία της εξωτερικής εμπειρίας που καλούμαστε να γνωρίσουμε ως αντικείμενα ανθρωπιστικής γνώσης, όπως είναι π.χ. οι κινήσεις ενός ανθρώπου στον χώρο, χειρονομίες, κατασκευές και οικοδομήματα, τα χρώματα ενός πίνακα, οι ήχοι ή τα γράμματα ενός κειμένου, συναρτώνται εδώ με λειτουργίες προθετικής και τελολογικής φύσης όπως είναι οι σκοποί και οι σημασίες και μόνο απ' αυτήν την άποψη ενδιαφέρουν να γίνουν αντικείμενα γνώσης. Αλλά και αυτή η τελολογικού τύπου συναρτησιακή σχέση δεν μας δίδεται άμεσα με τα εξωτερικά σημεία, αλλά πρέπει να συμβληθεί ενεργητικά από εκείνον που επιδιώκει να τα γνωρίσει ως ανθρώπινα έργα και πράξεις. Με άλλα λόγια, το αντικείμενο της ανθρωπιστικής γνώσης δεν είναι καθαρά εξωτερικό. Η 'γνώση' του εμπλέκει το υποκείμενο με τρόπο καθοριστικό για το αποτέλεσμα και, αντίστροφα, η γνώση αυτή είναι τέτοια που διαπλάθει την εσωτερική ταυτότητα του ίδιου του υποκειμένου της γνώσης. Το παράδοξο αυτό σχήμα αλληλεξάρτησης υποκειμένου και αντικειμένου της γνώσης στις ανθρωπιστικές επιστήμες, ο στοχος τους να αποκτήσουν γνώση εξ υποκειμένου και όχι υπό την αντικειμενική οπτική, παρουσιάζει μια κυκλικότητα, που δεν επιτρέπει την απροϋπόθετη, ουδέτερη πρόσβαση στο γνωστικό αντικείμενο. Η ιδιαιτερότητα αυτή έχει ονομασθεί «ερμηνευτικός κύκλος» και αποτελεί αναλόγως οπτικής γωνίας είτε το καθοριστικό κριτήριο για την διεκδίκηση μιας αυτόνομης μεθόδολογίας από τις ανθρωπιστικές επιστήμες, είτε για την απόρριψη της ανθρωπιστικής γνώσης από την επιστημονική μεθόδολογία. Μια τέτοια κυκλική γνωσιολογική σχέση δεν καλύπτεται από την παραδεδομένη γνωσιολογία, αλλά και μια μέθοδος που την επικαλείται αποτελεί πρόκληση για την παραδοσιακή εμπειριστική επιστημονική μεθόδολογία.

Αυτό το γνωσιολογικό σχήμα αντιστοιχεί μάλλον σε μια «κατανοητική» σχέση μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου της γνώσης. Έτσι θεμελιώδης γνωσιολογική προϋπόθεση των ανθρωπιστικών επιστημών είναι για τον Ντίλταϊ το κατανοείν. Το ερώτημα που τίθεται ως προς την δυνατότητα μιας μεθόδολογικής θεμελίωσης των ανθρωπιστικών επιστημών, είναι, υπό ποιους όρους μια τέτοια λειτουργία μπορεί να προαχθεί στο επίπεδο μιας μεθόδου, ώστε να πληροί όρους επιστημονικότητας. Ο Ντίλταϊ θεωρεί ότι μια τέτοια τεχνικά μεθοδευμένη κατανόηση, η οποία να ανταποκρίνεται στις ειδικές απαιτήσεις κάθε μιας ειδικής γνωστικής περιοχής καθώς και στις επιταγές της επιστημονικής δεοντολογίας, είναι εφικτή.

Προηγουμένως όμως και πρωτίστως θεωρεί ότι πρέπει να διασφαλίσει φιλοσοφικά ότι μια τέτοια γνώση είναι δυνατή και ότι μπορεί να υπάρξει μια τέτοιου είδους εμπειρία. Γίνεται φανερό ότι ο Ντίλταϊ με αυτό του το πρόγραμμα διεισδύει πλέον σε νέα πεδία της ανθρώπινης συνείδησης, τα οποία η έως τότε φιλοσοφία δεν έχει διερευνήσει επαρκώς. Τα θεμέλια της γνώσης των φυσικών φαινομένων ως φαινομένων της εξωτερικής μας αντίληψης και ενός κόσμου αντικειμένων αναλύει, ως γνωστόν, η καντιανή *Κριτική του Καθαρού Λόγου*. Οι αρχές του καθαρού λόγου όμως, δεν είναι εξ ίσου πρόσφορες για να θεμελιώσουν την ιδιότυπη γνώση του κόσμου των *ιστορικών* φαινομένων. Ο ιστορικός κόσμος, ο κόσμος των γεγονότων του ανθρώπινου πράττειν, με την πλέον ευρεία έννοια του όρου, νοείται και διαμορφώνεται υπό όρους προθετικότητας και ως τέτοιος διαφέρει οντολογικά

αλλά και ως προς την γνωσιολογική σχέση από τον κόσμο των φυσικών κ.α. αντικειμένων. Για τον λόγο αυτόν είναι αναγκαίο η φιλοσοφία να επαναλάβει το καντιανό υπερβατολογικό εγχείρημα συμπεριλαμβάνοντας και ετούτο το μέρος της πραγματικότητας και να αναζητήσει τα οντολογικά και γνωσιολογικά, και εν τέλει ανθρωπολογικά, θεμέλια που προσιδιάζουν σε αυτήν την περιοχή της εμπειρίας μας. Έτσι ο Ντίλταϋ με την φιλοσοφική θεμελίωση των ανθρωπιστικών επιστημών φιλοδοξεί να καταθέσει μια *κριτική του ιστορικού λόγου*. Την *Κριτική* αυτήν ο Ντίλταϋ δεν θέτει σε αντίθεση προς εκείνην του καθαρού λόγου, αλλά θεωρεί ότι διεισδύει πέρα από τα όρια που θέτει η καντιανή κριτική φιλοσοφία σε βαθύτερα επίπεδα του επιστητού που προηγούνται κάθε αντικειμενικής γνώσης του κόσμου.¹⁵

Ηδη στην *Εισαγωγή* αφιερώνει ο Ντίλταϋ βασικά κεφάλαια, αλλά και αργότερα διεξοδικές ειδικές μελέτες, στην ανάλυση της δομής αυτής της ιδιότυπης εμπειρίας.¹⁶ Σύμφωνα με αυτά πρόκειται για μια θεμελιώδη για την αυτοσυνείδηση και συνείδηση κόσμου εμπειρία, η οποία εγκαθιδρύεται με τα απλά εμπρόθετα ενεργήματα του βίου, και στην οποίαν συμβάλλονται όλες οι ψυχικές δυνάμεις με σκοπό τον συντονισμό του ατόμου με το περιβάλλον του. Ονομάζει την εμπειρία αυτήν «βίωμα» για να σηματοδοτήσει ότι δεν έχουμε εδώ να κάνουμε με μια σχέση διακριτού υποκειμένου προς ένα αντικείμενο, αλλά με ένα πρωταρχικό επίπεδο συνείδησης εαυτού και κόσμου σε αμοιβαία αλληλεξάρτηση. Στο επίπεδο αυτό διαμορφώνεται ο κόσμος των πραγμάτων βάσει της προθετικής απεύθυνσης της ατομικής ύπαρξης προς το περιβάλλον της και την οργάνωση του περιβάλλοντος χάους σε ενότητες πλήρων σημασίας για τα βιωτικά του ενδιαφέροντα. Πρόκειται για μια εμπειρία καταληπτική που συγκροτείται για τα άτομο υπό τους όρους του ατομικού βιωτικού ενδιαφέροντος και της σημαντικότητας για αυτό του περιβάλλοντος κόσμου. Η εμπειρία αυτή είναι θεμελιωδέστερη από εκείνην της εμπειρίας του αντικειμενικού κόσμου της γνώσης των φυσικών επιστημών. Συνοδεύει την ίδια την βιωτική διαδικασία της διάνοιξης νοηματικότητας, συνίσταται στην πρωταρχική σημασιοδότηση του περιβάλλοντος κόσμου. Εγώ και κόσμος συγκροτούνται εδώ σε αμοιβαία εξάρτηση και υπό κατηγορίες ενδιαφέροντος, σημαντικότητας, λειτουργικότητας και τελικότητας. Στο ενδιαφέρον από την πλευρά του εαυτού συστοιχείται η σημασία από την πλευρά του κόσμου.

Σε αυτού του τύπου την εμπειρία εδράζεται η δυνατότητα της γνώσης στις ανθρωπιστικές επιστήμες και την γνώση για γεγονότα αυτού του τύπου αξιώνουν οι επιστήμες αυτές να διαμεσολαβούν με έναν επιστημονικά έγκυρο τρόπο. Η προσπάθεια γνώσης διαδικασιών αυτού του είδους, όπου μια ατομική ή συλλογική, αλλά πάντως *ιστορική* ανθρώπινη ύπαρξη ενεργεί σημασιοδοτικά, όπως αυτό συμβαίνει στην πορεία της ιστορίας του πολιτισμού, δεν μπορεί να υιοθετήσει την αντικειμενική στάση, αφού θέλει να τα γνωρίσει ως τέτοια δηλαδή στην εξ υποκειμένου σημασία τους. Και το ερώτημα που τίθεται εδώ μεθοδολογικά, με τα λόγια του Ντίλταϋ είναι ακριβώς, αν είναι μια τέτοια γνώση δυνατή ως επιστήμη. Με ποιά μέσα μπορεί η επιστήμη να προσεγγίσει την

¹⁵ Βλ. μια ιδιαίτερα συνοπτική και περιεκτική στοιχειοθέτηση του προγράμματος αυτού στο σημείωμα του Ντίλταϋ με τίτλο «Προχώρημα πέρα απ' τον Καντ», μετάφραση στα ελληνικά Αικ. Καλέρη. Ο τίτλος δεν είναι αυθεντικός, αλλά έχει δοθεί από τον επιμελητή της έκδοσης.

¹⁶ Πβλ. την έκθεση του ζητήματος στο W. Dilthey, *Εισαγωγή*, σελ. 21-39, όπως επίσης διεξοδικά και στο τ.ι. «Beitrag zur Loesung der Frage ...».

ατομική υποκειμενικότητα;¹⁷ Εδώ ακριβώς ο Ντίλταϋ παρουσιάζει την *ερμηνεία* ως τεχνικά και μεθοδολογικά αναπτυγμένη και ρυθμισμένη κατανόηση ως την μόνη δυνατή μέθοδο, η οποία στοχεύει σε μια λογική ανασύνθεση του σημασιοδοτικού ενεργήματος υπό όρους τεχνικούς, καθοριζόμενους από την κάθε επί μέρους επιστήμη για το ειδικό της πεδίο.

Το πρόγραμμα του Β. Ντίλταϋ για την θεμελίωση των ανθρωπιστικών επιστημών είναι διπλό. Ως πρώτιστο αίτημα θεωρεί την υπερβατολογική θεμελίωση της αξίωσης της αυτονομίας των επιστημών αυτών. Μόνο σε αυτήν την βάση μπορούν να αξιώσουν ως αναγκαία την μεθοδολογική τους διαφορά έναντι των φυσικών επιστημών. Υπό την προϋπόθεση αυτής της διαφοράς οφείλουν μετά εξ ίσου, εάν πρόκειται να ονομάζονται επιστήμες, να διασαφήσουν τους δικούς τους όρους για την επιστημονική εγκυρότητα των μεθόδων και των πορισμάτων τους. Εφ' όσον η δυνατότητα των ανθρωπιστικών επιστημών ως ιδιαίτερου πεδίου επιστημών θεμελιώνεται σε *a priori* αναγκαίες αρχές, τότε οι επιστήμες αυτές μπορούν αλλά και οφείλουν να επεξεργαστούν και να προβάλουν την δική τους συνθήκη επιστημονικότητας. Ως κοινή βάση για τα δύο είδη επιστημών διατηρεί ο Ντίλταϋ όμως την δυνατότητα αναγωγής τους σε μια ενιαία θεωρία για την «γνώση εν γένει», έναντι της οποίας οι μεθοδολογίες των επί μέρους επιστημονικών πεδίων, είναι παράγωγες και εξειδικευτικές προσαρμογές.

Το μεγάλο αυτό φιλοσοφικό πρόγραμμα του Ντίλταϊ με βασικό άξονα την *ιδιαιτερότητα* του επιστημονικού αυτού πεδίου και την *διαφορά* του έναντι εκείνου των θετικών επιστημών έχει διαδραματίσει αποφασιστικό ρόλο στην εξέλιξη της φιλοσοφικής συζήτησης για την επιστημονική συγκρότηση των ανθρωπιστικών επιστημών. Από την μία πλευρά επέδρασε άμεσα σε επιστημολογικό επίπεδο στην αυτοκατανόηση των επιστημών αυτών και στην διαμόρφωση μιας μεθοδολογικής συνείδησης με βάση την ερμηνεία. Παράλληλα όμως διάνοιξε νέους χώρους οντολογικού και γνωσιολογικού αναστοχασμού και αποτέλεσε την αφετηρία για μια σειρά μετασχηματισμών της ίδιας της ερμηνευτικής από μεταγενέστερους φιλοσοφούς δημιουργώντας μια νέα φιλοσοφική παράδοση στην πορεία του 20^{ου} αιώνα έως και σήμερα. Η εξέλιξη αυτή της ερμηνευτικής στην *φιλοσοφική ερμηνευτική του 20^{ου} αιώνα* υπήρξε, όπως θα δείξουμε, καθοριστική για τους όρους, υπό τους οποίους συνεχίσθηκε η συζήτηση για την ταυτότητα και τα θεμέλια των ανθρωπιστικών επιστημών μέχρι και τις ημέρες μας.

¹⁷ Πβλ. π.χ. στο «Η γένεση της ερμηνευτικής», μετφρ. Δ. Υφαντής, σελ. 57-59

Σημειώματα

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Πανεπιστήμιον Πατρών, Αικατερίνη Καλέρη, 2015. Αικατερίνη Καλέρη, «Ερμηνευτική-Φαινομενολογία. Η θεμελίωση των ανθρωπιστικών επιστημών από τον Βίλχελμ Ντίλταϊ (γ)». Έκδοση: 1.0. Πάτρα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <https://eclass.upatras.gr/courses/PHIL1817>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων

Richard J. Bernstein, *Beyond Objectivism and Relativism: Sciences, Hermeneutics and Praxis*, Philadelphia (University of Pennsylvania Press) 1983

Wilhelm Dilthey, *Einleitung in die Geisteswissenschaften*, Gesammelte Schriften [= GS], Stuttgart 1957 κ.ε., τομ. I

Wilhelm Dilthey «Ueber das Studium der Geschichte, der Wissenschaften vom Menschen, der Gesellschaft und dem Staat», GS, τόμος V, σελ. 31-73.

Wilhelm Dilthey, «Beitraege zur Loesug der Frage vom Ursprung unseres Glaubens an die Realitaet der Aussenwelt und seinem Recht», GS, τόμ. V, σελ. 90-138

Wilhelm Dilthey, «Ideen ueber eine beschreibende und zergliedernde Psychologie», GS, τόμ. V, σελ. 139-240

Wilhelm Dilthey, «Die Entstehung der Hermeneutik», GS, τόμ. V, σελ. 317-338, (μετφρ. στα ελληνικά βλ. κάτω Δ. Υφαντής, 2010)

Wilhelm Dilthey, «Fortgang über Kant», GS, τόμος VIII, σελ. 174-175 (μετφρ. στα ελληνικά Αικ. Καλέρη, στο: *Ινδικτος* 15(2001), σελ. 132-136)

Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode*, 3^η διευρυμένη εκδ., Tuebingen 1971

Werner Hamacher, «Hermeneutic Ellipses: Writing the Hermeneutical Circle in Schleiermacher», στο: G. L. Ormiston/A.D. Schift (1990), σελ. 177-210

Ekaterini Kaleri, „Zum methodologischen Streit zwischen Natur- und Geisteswissenschaften“, *Journal for General Philosophy of Science*, 23(1992), σελ.223-239

Ekaterini Kaleri, „Die Ueberwindung des Dualismus in Wilhelm Diltheys erkenntnisrheoretischem und ontologischem Denken“, υπό δημοσίευσιν στα *Πρακτικά του 23^{ου} Παγκόσμιου Συνέδριου Φιλοσοφίας*, Αθήνα 2013

Scott Masson, *Romanticism, Hermeneutics and the Crisis of the Human Sciences*, Hampshire-Burlington (Ashgate) 2004

Γιώργος Ξηροπαϊδης, *Η διαμάχη των ερμηνειών. Γκανταμερ – Χαμπερμας*, Αθήνα 2008

Gayle L. Ormiston/Alan D. Schift, *Transforming the Hermeneutic Context. From Nietzsche to Nancy*, State University of New York Press 1990

Friedrich D. E. Schleiermacher, *Hermeneutik*, επιμέλεια, εισαγωγή Η. Kimmerle, 2^η βελτ. εκδ., Heidelberg 1974

Friedrich Schleiermacher, *Hermeneutik und Kritik*, επιμέλεια, εισαγωγή Μ. Frank, Frankfurt a. M. 1977

Δημήτρης Υφαντής, «Εισαγωγή του μεταφραστή», στο: W. Dilthey, Η γένεση της ερμηνευτικής, εισ., μετφρ., σχόλια Δ. Υφαντής, Αθήνα, 2010, σελ. 9-52.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Πατρών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

